

Bustadbrakke og bumiljø — om livet i arbeidsbrakkene på Folldal Verk

Av Alf Eggset

Kva skal skje med «brakkebyen» på Folldal Verk? All gruvedrifta på Folldal er slutt og dei fleste som arbeider ved nygruva på Tverrfjellet bur spreidd utover bygda. Som ledd i ei «nødvendig utvikling», må det gamle gjerne vike plassen: Folk vil bu i nye og meir moderne bustader.

I samband med dette kan ein spørje seg: Har desse gamle bygningane noko verdi for folk i dag eller er alt snakk om vern berre romantikk? Og kva er det som avgjer om eit hus er verdifullt? Folk har så ulike syn på dette at ein ikkje kan vente eit enkelt svar. Høg alder er ofte nemnt som ein slik verdi-faktor,

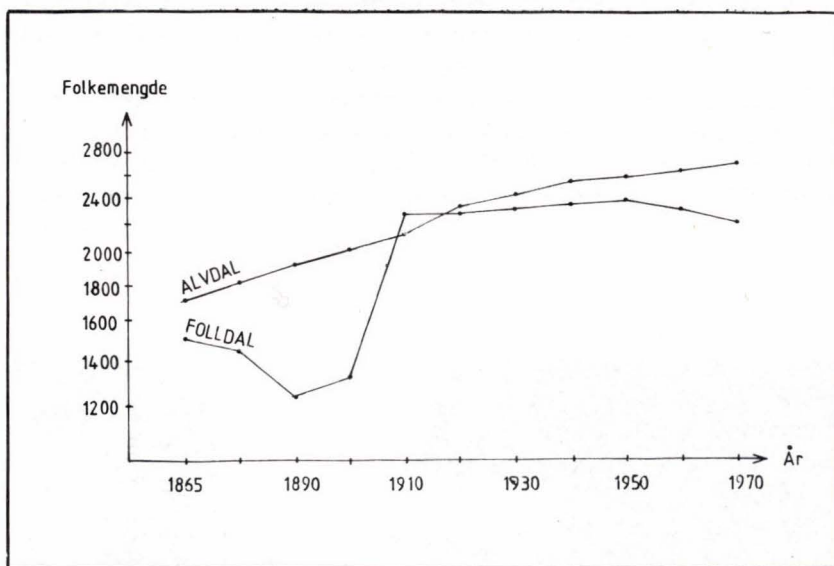
Direktørbustaden med lekestova i forgrunnen. (Foto: Forfatter.)

bygningane kan seie noko om livsforma til dei som budde og virka her. Men ein kan ikkje verne alt berre på grunnlag av dette, bygningane må og tilføre noko til v å r kvardag: «Trivsel», «miljø», og «særpreg» er nemnt her, utan at det alltid er klart hva ein skal legge i desse uttrykka.

Eg skal her sjå nærarere på brakkebyen: Kvifor han vart bygd og korleis det var å bu her. Deretter må ein kome inn på korleis det er å bu her idag.

Samtaler med folk frå brakkebyen og elles på Folldal er hovudkjelda.

Folkemengda i Folldal og Alvdal 1865—1970.

Heilt frå 1700-talet var mye av busettinga på Folldal basert på gruve drifta. Mange rydda seg plassar på Kroken og Husomgardane sin grunn, slik at dei kunne drive litt gardsdrift ved sida av. Når gruve drifta vart lagt ned i 1870-åra, fekk dette store konsekvensar for bygda, det vart «dårlege tider». På nokre av plassane kunne dei framleis livberge seg ved å finne andre yrke. I tillegg til det vesle gardsbruket kunne ein drive

Frå brakkebyen. (Foto: Forfatter.)

småhandverk eller jakte rype. Men svært mange flytta nordover til andre gruver, mellom anna til Kåfjord i Alta. På denne tida vart og mange av dei beste sæterrettane selt unna til alvdølar.

Når gruvedrifta tok til att i 1906, vart berre ein del av arbeidskrafta henta frå Folldal, svært mange kom frå andre anlegg. Ein tømmermann kom til Folldal frå Alesund der han hadde vore med på oppbygginga etter storbrannen i 1904. Han skal ha fortalt at «alle skulle til Folldal då». Dette er ei utvikling ein kan lese av folkemengda.

Alle bygningane på Verket gir eit godt bilete av tilhøva ved ei stor industribedrift tidleg på 1900-talet. Heile gruvesamfunnet er samla på eit relativt avgrensa område, i daglegtale går dette under namnet «gruvebyen».

Her er bygningar som var knytt til produksjonen, «plukk-huset», der malmen vart sortert. Vidare finn ein verkstadbyg-

ning, sag, materialtørke og diverse lagerbygningar. Stall og stallåve til dei mange verkshestane med bustaden til stallmeistaren like i nærleiken. Ein finn og framleis laboratoriet der kisen vart analysert, lønningskontoret og sjukehusbrakka. Men fleire av produksjonsbygningane er idag borte.

Sist men ikke minst budde svært mange av dei tilsette i området. Direktøren og kontorsjefen hadde eigne hus. Særleg bustaden til direktøren hadde etter tida høg standard: her var både tennisbane og badebasseng. Dei fleste funksjonærane budde «burta bekken», medan arbeidarane hadde brakkebyen.

Det var for å skaffe hus til alle innflyttarane at brakkebyen vart bygd, dei eldste brakkene er frå 1906. Slike «rekkehus» er elles uventa å finne i fjellbygdene. Kwart hus var frå først av bustad for opptil åtte familiar. Kvar familie hadde to rom og var ein mange vart det trangt om plassen. Ei av kvinnene i brakkebyen fortalte at det ikkje var slik som nå då ungane skal ha eigne rom og eigne senger: Her vart fleire putta i same senga.

Nå var det ikkje berre familiar som budde i brakkene. Der var mange lauskarar som arbeidde på Verket, og nokre kunne ha familiar andre stader. Fleire pendla mellom anna frå Røros og Ålen. Dei einslege slo seg gjerne saman og leigde kokke, ei tid var det fleire slike kokkelag i brakkebyen. Ei av brakkene der det budde mest lauskarar, går under namnet «bikuben».

Med mye ungar som drog inn gruvelorten, var det ikkje lett å halde orden i huset. Det var like føre siste krigen at ein fekk bryggerhus der ein kunne vaske og bake. Lenge var det berre ei einaste kran der folk frå to brakkerekker skulle hente vatn, her skulle dei og skylle klede. Med småungar vart det mye vask, men ei av dei eldre fortalte at kvar gong ho kom med bånklutar fekk ho straks plass ved springen. Skylling av storkledvask gikk elles etter tur og ofte måtte ein gå fleire gonger.

Før og under siste krigen var det svært mange som hadde gris. Dei fekk lov av Verket til å sette opp grishus i skogkanten ovafor brakkene, nokre av desse står framleis idag. Grisen vart fora på skyller frå hushaldet: Alle måtte hjelpe til, samle skrell og koke grismat ute om sommaran. Slik skaffa ein seg litt ekstra til sjølvforsyning. Særleg under siste krigen var det vanskeleg å få tak i klede. Nokre skaffe seg derfor eit par

Grishus og sauefjøs ovafor brakkebyen. (Foto: Forfatter.)

sauer, slik at dei «spann og batt på ryssen» sjølv. Gras til vinterfor slo ei mellom anna rundt brakkene. Nokre hadde sau heilt fram til 1965.

Verket var som eit eige «samfunn» i bygdesamfunnet, med eigen butikk, skole og bakeri. Her budde ein og her arbeidde ein. Folk hadde mye omgang med dei andre i brakkebyen, ofte stakk ein oppom og tok ein kopp kaffe på førmiddagen. Omkring 1963 vart det starta eigen gutteklubb med 25 medlemmer. Ungane organiserte dette sjølve og dreiv mellom anna aktivt med idrett.

Folk i gruvebyen levde likevel ikkje isolert frå det lokalsamfunnet dei var ein del av. Det var alltid svært mange av dei tilsette som budde utover bygda, mange bygdefolk handla på butikken eller gikk på Verket si skole. Under storstreiken i 1929-31 fekk ein praktisk døme på kontaktnettet mellom arbeidarane og bygdefolket. Dei streikande måtte flytte ut av brakkene med familiane sine, men alle fekk ein stad å bu på bygda.

Ei anna viktig side er bygningane og miljøet idag. Korleis er det å bu her?

Vi har fått opplysningar om dette frå ni av huslydane, utan at ein kan seie om desse er representative for fleirtalet. Dei fleste er pensjonistar som delvis har budd svært lenge i brakkebyen.

Alle dei som svarte trivst godt, fem av dei kunne ikkje tenke seg å flytte, fire visste ikkje. Det var særleg eindel av dei eldre som ikkje kunne tenke seg å bu andre stader.

Som positive sider vart nemnt at leilighetene var fint oppussa, lyse og trivelege. Nokre nemnte og at husleiga var rimeleg. Av negative sider nemnte to at husa var noko kalde, slik at utgiftene til fyring vart store. Det vart peika på at husa var dårleg halde vedlike utvendig, særleg grunnmuren, elles hadde dei ikkje noko å seie om korleis husa ser ut. Dei hadde sjølv pynta og planta rundt husa.

Bumiljøet går etter mi meining på forholdet mellom menneske, mellom dei som bur saman i familien og til grannane. Husa er derfor ikkje ein aktiv del av miljøet men snarare ei «ramme» som ein sjeldan reflekterer over. Likevel betyr husa si utforming mye for miljøet: Dei kan vere bygd slik at dei i større eller mindre grad lettar kontakten mellom menneska. Omgivnadene betyr og mye for korleis vi trivst, noko som igjen virker tilbake på miljøet.

Bustadbrakkene har vore og er ei god «ramme» kring folk sin kvardag, det må dei og få bli i framtida.

Litteratur:

A.L.G. Christensen: Livet i og mellom husene. Trebyer i Norden. Oslo 1974.